

Megbízási díjas községi könyvtárosok szakmai ismereteinek forrásai

Az MKE Oktatási Bizottságának tagjaként februárban azt a feladatot kaptam, hogy tájékozódjam a megbízási díjas községi könyvtárosok szakmai ismereteiről, illetve azok forrásairól. Elsősorban az alapfokú tanfolyamokra gondoltunk akkor.

Az elmúlt évben Győri Erzsébet, Tóth Gyula, Sonnevend Péter és mások írásait olvashattuk a kistelepülések könyvtári ellátásáról, néha egészen drámai megközelítésben: „vannak-e esélyek...?”. Csak néhol és nagyon érintőlegesen esett szó bennük a kisközségi könyvtárosokról. Örömmel találkoztam viszont a Könyvtári Intézet konferenciáján és a hozzá készített oktatási tervezetben a problémájukkal. Véleményem szerint személyük kulcskérdés a falun élők könyvtári ellátásában, s évente legalább egyszer, az éves statisztikai jelentés elkészítésekor szembesülünk tájékozatlanságukkal a legalapvetőbb szakmai kérdésekben is.

Szakmai és terminológiai bizonytalanságok

Munkám során és a Könyvtári Intézet tanácskozásán is belebotlottam a szakma néhány nem tisztázott alapkérdésébe. Minek nevezzük azokat a kis falusi könyvtárakat, melyekben nincs főfoglalkozású szakalkalmazott? Ha nem könyvtárak, akkor hogyan kerülhetnek fel a nyilvános könyvtári jegyzékre? (Mert hogy felkerülnek. Már csak azért is, mert más módon nem juthatnának központi támogatáshoz – pl. érdekeltség-növelőhöz –, s ez a kistelepüléseket indokolatlanul hozná hátrányos helyzetbe.) A *községi könyvtári ellátóhely* megnevezést alkalmasnak és kifejezőnek vélem. Továbbá: minek nevezzük az ott dolgozó személyeket, alkalmazottakat, akik – ha nagyon különböző szinten is – de kezelik a könyvtárakat, kiszolgálják az olvasókat. Ők a könyvtárügy valóságos résztvevői. Kiváltásuk szakképzett könyvtárosokkal nem várható, és nem is lenne gazdaságos. Abban sem reménykedhetünk, hogy belátható időn belül bibliobuszok fognak közlekedni szakképzett könyvtárosokkal, vagy hogy özönlenni fognak a községi könyvtárakból a megyei könyvtárakhoz a megrendelések a különböző szakszolgáltatásokra. Amíg eljutunk odáig – de szerintem azután is –, szükség lesz a kistelepüléseken egy helyiségre és egy személyre, egy közvetítőre. Én őt a *községi könyvtári ellátóhely kezelőjének* nevezném.

(Ennyi elmélkedés után engedtessek meg nekem, hogy most hagyományosan és egyszerűen községi könyvtárakról és megbízási díjas könyvtárosokról írjak – felmérésem során semmiféle félreértést nem okozott ez a szóhasználat.)

Kistelepülések és könyvtárosaik

Sokan tudják, mégsem kap elég hangsúlyt, hogy a *magyar lakosság egyharmada, kb. 3,5 millió ember falvakban él*, melyek átlagos lakossága 1000 fő. Ebben benne vannak a 10–15 000-es lélekszámú alföldi nagy falvak, de Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén, Vas, Veszprém, Szabolcs-Szatmár, Zala megyékben zömmel 500–800 lakosúak. Nem lehet, nem szabad sem a művelődéspolitikában, sem a könyvtári ellátásban hallgatni arról, hogy az itt élők milyen művelődési, könyvtári szolgáltatásokat kapnak állampolgári jogon. Különösen a gyerekek és a fiatalok hátránya szembeűnő a városban élőkéhez képest, de az információk hiánya, a hozzájutás nehézsége minden ott élőnek negatív diszkriminációt jelent. Akkor is, ha ma még ezt nem mindig fogalmazzák meg, hangoztatják maguk sem.

A Könyvtári Intézet múlt évi statisztikája szerint 1632 kistelepülésen megbízási díjas vagy díjazás nélküli személy kezeli a könyvtárakat, heti két-három alkalommal, két-három órában „szolgáltatva”. Nem volt feladatom vizsgálni, hol terem, honnan és kiből lesz megbízási díjas könyvtáros. Ma nagyon nehéz vállalkozó és alkalmas személyt találni. „Szerencsés esetben pedagógusok vállalják magukra ezt a feladatot, de sajnos van olyan is, ahol közhasznú alkalmazott végzi a könyvtári feladatokat” (Nógrád). 778 főnek van felsőfokú iskolai végzettsége (óvónők, pedagógusok, népművelők, néhány könyvtáros), 854-en azonban csak általános vagy középiskolát végeztek. Összességében 1305 főnek semmiféle könyvtári szakképzettsége sincs, az „egyéb felsőfokú végzettségűek” saját korábbi könyvtárhasználati ismereteikre, emlékeikre támaszkodhatnak. Nagy a fluktuáció, különösen a fiatal, nemrég dolgozók között. Ebbe belejátszik az alacsony megbízási díj, a sok elvárás, a nagy lekötöttség éppúgy, mint tájékozatlanságukból fakadó kiszolgáltatottságuk, szakmai bizonytalanságuk, magukra hagyottságuk. Szerencsésebb helyzetben vannak azok, akik ellátórendszerbe tartoznak, ők élvezik a nagyobb könyvtár rendszeres szakmai segítségét, amely biztonságot nyújt, megszabadulnak a beszerzés, leltározás, feldolgozás gondjaitól is. Közöttük már felfedezhetjük az egyéb szolgáltatások igénybevételét is: így a gyorsított könyvtárközi kölcsönzést, a helyismeret támogatását, információszolgáltatást, programszervezést, szakmai segítséget, kiadványokkal történő ellátást. Ezek gyorsabb fejlesztése, elterjesztése azonban mind a községek, mind az ellátórendszerek részéről jobb anyagi kondíciókat igényelne.

A megyei könyvtárak gyakorlatának és véleményének felmérése

Valamennyi megyei könyvtárnak 9 pontból álló kérdőívet küldtem, hiszen több mint három évtizede az ő feladatuk az alapfokú felkészítés, a tanfolyamok, konzultációk szervezése, a vizsgáztatás és igazolás kiadása (amely sosem jelentett szakképesítést). Köszönettel tartozom annak a 15 megyei könyvtárnak, illetve munkatársainak, akik válaszoltak. Természetesen a probléma legizgalmasabb a kistelepüléses megyékben, az ő válaszaik voltak a legrészletesebbek. A kérdések elsősorban az alapfokú felkészítésekre, tanfolyamokra, tartalmukra és feltételeikre vonatkoztak. Tudakoltam a felhasznált segédleteket, a könyvtárosok és az önkormányzatok hoz-

záállását. Véleményt kértem az alapfokú oktatás szükségességéről és megújítási javaslataikról.

A legtöbb megbízási díjas könyvtáros Zala (174), Veszprém (172), Vas (168), Somogy (167), Borsod-Abaúj-Zemplén (109), Szabolcs-Szatmár (104), Győr-Sopron (101) megyékben dolgozik, jelentős még a számuk Baranya, Pest, Tolna és Nógrád megyékben. Az elmúlt öt évben 459 könyvtáros tett alapfokú vizsgát a megyei könyvtárakban, sajnos legalább harmaduk már nem könyvtáros. A legkittartóbb szervezők a Zala, Somogy, Pest, Baranya, Vas megyeiek, az utóbbi öt évben 4 alkalommal biztosítottak vizsgalehetőséget. Több megyei könyvtár (Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Vas) időközben asszisztens-képzésbe fogott, amely mellett egyáltalán nem vagy csak kis mértékben jut idejük és erejük alapfokú tanfolyamokra. Bizonyára senki sem gondolja, hogy a megbízási díjasok többségét ide be tudják iskolázni!

A fentiek ellenére valamennyi kistélepüléssel rendelkező megye úgy vélekedik, hogy szükség van, szükség lenne az alapfokú tanfolyamokra, illetve korszerűbb változataikra. A feladatot sajátjuknak ismerik el, és nem zárkoznak el tőle. Ma többnyire a megyei könyvtárak elszántságán, erőviszonyain, lehetőségein múlik, csinálják-e. Ahol igen, ott is feltételek és díjazás nélkül végzik a felkészítéseket. Többnyire a módszertanosok; Vas, Veszprém, Zala megyében egyes városi könyvtárak is részt vállalnak a szervezésből. A képzés költségeire sehol sincs tervezett fedezet (utaztatás, étkezési hozzájárulás, előadói díjak, prezentációs költségek...). Nincs jogszabály, amely az önkormányzatokat és a könyvtárosokat ösztönözné. A főállású munkahelyek természetesen csupán szabadságuk terhére engedik el dolgozóikat, ezért legtöbbször szombatonként tartják a könyvtárak a konzultációkat. Mindezt a megbízási díjas könyvtárosokat érdeklődésükön kívül semmi más nem motiválja a tanfolyam elvégzésére. Elvértve akad néhány kivételes példa: Baranya, Somogy, Pest és Tolna megyében az önkormányzatok megtérítik az úti-költséget, Tolna és Vas megyében előfordul, hogy megemelik a megbízási díjat a megyei könyvtár javaslatára a tanfolyam, illetve a vizsga után.

A fentiek ellenére általános az a vélemény, hogy „a tanfolyamok, továbbképzések szervezésére nagy igény van. A kiskönyvtárak tiszteletdíjas munkatársainak ezek az egyedüli lehetőségek a szakmával és az egymással való kapcsolattartásra, ennek fontosságát minden alkalommal kifejezésre is juttatják” (Somogy).

Mit és milyen módon közvetítenek „alapfokú ismeretek” címén a megyék?

A tapasztalatok szerint átlag 30 órát fordítanak a könyvtárosok felkészítésére. A korábban szokásos egyhetes tanfolyami formával már csak Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Szabolcs-Szatmár megye próbálkozott az elmúlt években. Jellemzőbb, hogy 4-5 alkalommal, többnyire szombaton tartanak előadásokat, gyakorlatokat, melyeket igény szerint egyénileg egészítenek ki a résztvevők a megyei vagy a közeli városi könyvtárban konzultációkkal. Tanfolyam helyett „levelező formát” alkalmaztak Fejér megyében, egyénileg készítették fel a könyvtárosokat a módszertani látogatások során Hevesben és Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Az alapfokú tanfolyam szervezői a módszertanosok, de más osztályok munkatár-

sai is tartanak előadásokat, így a feldolgozók, gyermekkönyvtárosok, olvasószolgálatosok.

Valamennyi könyvtár tematikát és/vagy vizsgakérdéseket állít össze, átlagosan 15 tételben. A tudnivalókat igyekeznek gyakorlatiasan megközelíteni. A tematikák tartalmi elemzéséből ugyanakkor kitűnik, hogy azok fele, kétharmada az állományhoz kötődik: a gyűjteményi tudnivalókon kívül reménytelen harcot vívnek a feldolgozással és a bibliográfiai leírással, a szakrenddel és a katalógussal. Az ellátórendszerbe tartozók esetében igen helyesen megelégednek a bibliográfiai leírás adatainak, adatsoportjainak értelmezésével és egy nagyobb könyvtár katalógusában való kereséssel, eligazodással. Szinte mindenütt aránytalanul kevés idő jut a szolgálattal, a szolgáltatásokkal, az olvasókkal kapcsolatos tudnivalókra és a tájékoztatásra. Ritkán jelenik meg a tematikákban a könyvtári rendszerben való eligazodás (honnan, mit várhatnak, kérhetnek, mi módon), a PR, az olvasó- és a könyvismeret, a jogszabályok. A győriek és a szabolcsiak foglalkoznak a gyerekek ellátásának sajátosságaival, Vas megyében az olvasói rétegekkel és ízléssel, valamint néhány nagyobb könyvtár meglátogatásával. Zala megye fordít legtöbb gondot a könyvtári kapcsolatokra, a statisztika és más írásos dokumentumok vezetésére, a pályázatokra. Legtöbbször és legpontosabban a nyíregyházi kollégák fogalmaztak: „*a napi munkához szükséges legalapvetőbb gyakorlati szakmai ismeretek elsajátítására és a szakmához való kötődés erősítésére törekednek*”. Szakmai kötődésen reményeim szerint a rendszerbe tartozást, a hálózati központtal való sokféle kapcsolatot, az olvasóknak nyújtható és a saját maguknak szóló szakmai segítség lehetőségét értik. Ez az, amit nem lehet eléggé tudatosítani, ha csak alkalmyszerű a segítség, a gyakorlati ismeretek betanítása a helyszínen.

A legtöbb megyében *A könyvtáros munkája* című (Katsányi Sándor–Bereczky Lászlóné által szerkesztett) tankönyv kijelölt fejezeteit használják, felhíva a figyelmet az időközben bekövetkezett változtatásokra, főként jogszabályokra. Előadásvázlattal, aktuális szakirodalommal egészítik ki a tankönyv fejezeteit, a gyakorláshoz szükséges feladatsorokat maguk állítják össze. Valamennyi megye észrevételezi a korszerű jegyzetek, segédletek hiányát. Heves megye kifejezetten a Könyvtári Intézettől várja „*egy olyan módszertani útmutató, összefoglaló (kézikönyv) kiadását, amely a legalapvetőbb szakmai ismereteket biztosítva nyújt segítséget, eligazítást a valóban csak alapszolgáltatást nyújtó, biztosító könyvtárak dolgozóinak*”.

Minden elismerés megilleti a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárat, ahol a kollégák nem vártak központi segítségre, hanem Katsányi Sándorék könyvét alapul véve Bangó Béla és Sebestyénné Horváth Margit állított össze segédkönyvet „*A könyvtáros munkája: Alapfokú könyvtári ismeretek*” címen. 1993-ban még *jegyzetként*, 1999-ben átdolgozva már *kézikönyvként*. Nemcsak a vizsgázóknak, hanem valamennyi községi könyvtárosnak eljuttatják a kiadványt. Nyolc fejezete jól ötvözi az elméleti és gyakorlati tudnivalókat. Az adott problémáknál vonatkozó jogszabályokat, mintaszabályzatokat közöl, még a költségvetéshez és gazdálkodáshoz is ad tanácsokat. Talán egyetlen gondolat hiányzik belőle nekem: annak a felvillantása, milyen segítséget jelentene a kistélepülésen élők ellátásában, ha számítógépes információs rendszerbe tartoznának, ha internetes hozzáférés is lenne a könyvtárakban. Sajnos Magyarországon a teleházak többségét nem a könyvtárak mellé telepítették. Ezzel elveszett egy kiváló esély a nyomtatott és

elektronikus információk központosítására és szolgáltatására, pedig ez lehetne a jövő útja. Úgy vélem, erről jóval többet, szélesebb körben (nemcsak könyvtári körökben) kellene beszélnünk, érvelnünk, hátha még nem késtünk el véglegesen.

Összegzés és javaslatok

- A kistelepülésen élők könyvtári ellátását továbbra sem tudom elképzelni egy helyi könyvtárkezelő, közvetítő nélkül – akár ellátórendszerbe tartozik a könyvtár, akár megrendeli a szolgáltatásokat. (Egyelőre a bibliobuszos ellátás csak vágyálom.) A megbízási díjas könyvtárosnak munkájához szüksége van *alapismeretekre* és folyamatos *szakmai segítségre*, melyet ellátóközpontjától és/vagy a megyei könyvtártól kaphat. Ehhez azonban jelenleg mind a helyi önkormányzatoknál, mind a szolgáltató könyvtáraknál hiányoznak a feltételek, elsősorban az anyagi alapok. Erről is bátrabban kellene szólnunk, tudatosítani a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Belügyminisztérium irányában. Ellenkező esetben más központi támogatások és erőfeszítések (érdekeltség-növelő támogatás, esélyegyenlőséget segítő juttatások, stb.) sem hasznosulhatnak megfelelően.
- A tartalmában és módszereiben gyakran korszerűtlen *alapfokú tanfolyamok, felkészítők* megújításához országosan egységes tematika kidolgozására, oktatási segédletek, prezentációs eszközök előállítására lenne szükség. A megyei könyvtárak ebben a Könyvtári Intézet segítségére számíthatnak. Nem tartom elképzelhetetlennek (a Könyvtári Intézethez hasonlóan), hogy az Országos Képzési Jegyzékbe bekerüljön egy „*alapfokú könyvtárkezelő*” szakma, melyet megbízási díjas községi könyvtárosok szerezhetnek meg. Kb. 50 órában meg lehet tanítani előadásokkal, távoktatással és gyakorlatokkal a legszükségesebb tudnivalókat, melyek középpontjában a kiskönyvtár és az olvasók „kezelése”, a szolgáltatások köre és beszerezhetősége, valamint a könyvtári rendszerbe tartozás jelentőségének tudatosítása állhatna. Szerintem lenne érdeklődő a képzés iránt: olyanok, akiknek más irányú szakképzettségük van, de hosszabb távon szívesen egészítenék ki jövedelmüket könyvtároskodással. Esetleg érettségizett, főállású munkaviszonyban nem lévő családanyák vagy akár középszintű végzettségű munkanélküliekre is gondolok. Természetesen ösztönzőleg hatna, ha a megbízási díjak megállapításánál figyelembe lehetne venni a megszerzett bizonyítványt.
- Nagyon sürgős lenne egy *összefoglaló kézikönyv* kiadása, amely ismereteket, eligazítást adhatna nemcsak a vizsgázóknak, hanem a valóban csak alapellátást nyújtó könyvtárak kezelőinek is. Erre lehetne pályázatot kiírni, de tökéletesen megfelelne a zalaegerszegiek „A könyvtáros munkája” című kiadványa – apróbb átdolgozásokkal. Legalább 2000 példányra lenne szükség, hogy valamennyi községi könyvtárhoz eljuthasson. Meggyőződésem, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatása jobb célt nem is szolgálhatna. Ebben a témakörben is a Könyvtári Intézet segítségére számít a szakma.

Balogh Ferencné